

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.2.34>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СИЛ ОБОРОНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Медвідь Л.П.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри військового права та правоохоронної діяльності
Інституту стратегічних комунікацій
Національного університету оборони України
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0035-9748>
e-mail: lpm177@ukr.net*

Симчукевич Ю.В.,
*магістр Національного університету оборони України
e-mail: yuriysumchukevych@gmail.com*

Медвідь Л.П., Симчукевич Ю.В. Правові аспекти застосування сил оборони під час воєнного стану

У статті розкрито правові аспекти застосування складових сил оборони. Проаналізовано нормативно-правові документи, що визначають завдання та призначення Сил оборони України, зокрема: сили безпеки, сили оборони, оборонно-промислового комплексу; громадян та громадських об'єднань, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки та окреслено їх функції, що відображені в нових стратегічних документах. Доведено, що основні зусилля з розвитку сектору безпеки і оборони зосереджено на відновленні та підтриманні на належному рівні обороноздатності держави. Визначено додаткові повноваження, якими наділяється військове командування в умовах воєнного стану, пов'язані з певними обмеженнями прав та свобод, необхідних для забезпечення можливості здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

В ході дослідження було проаналізовані суб'єкти, на які покладаються завдання, що пов'язані з реалізацією оборонної функції держави, а саме: Збройні Сили України, Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України. З'ясовано, що певну проблему становить відсутність уніфікованого нормативного акту, який регламентував би налагодження взаємодії між інститутами сектору безпеки й оборони в рамках реалізації завдань щодо забезпечення оборони держави. Розглянуті повноваження Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану. Акцентована увага на правове становище та організацію діяльності підрозділів територіальної оборони.

В результаті проведеного аналізу кримінальних норм, з'ясовано, що внесені зміни та доповнення до Кримінального кодексу України стануть підґрунтям задля налагодження конституційного ладу в суспільстві та державі в цілому. Констатовано, що в умовах загострення суспільно-політичної ситуації в Україні, спричиненої активним впливом Російської Федерації на поширення антидержавних та сепаратистських тенденцій та прямим втручанням в усі суспільні процеси України, є потреба докласти зусиль до усіх складових сил безпеки та оборони, з огляду на комплексність загроз, що виникають перед країною. Зазначено, що розділяти питання на окремо безпекові або оборонні можна буде лише після ліквідації загрози з боку Російської Федерації.

Ключові слова: правове регулювання, національна безпека, сили безпеки, оборонно-промисловий комплекс, збройна агресія, держава.

Medvid L.P., Simchukevich Y.W. Legal aspects of the application of the defense forces during the state of martial.

This article delves into the legal aspects of employing various defense components. It analyzes regulatory and legal documents that define the tasks and purposes of Ukraine's Defense Forces, including

security forces, defense forces, the defense industry complex, and citizens and public associations that voluntarily participate in ensuring national security. The article outlines their functions, as reflected in new strategic documents. It demonstrates that the primary focus of security and defense sector development is on restoring and maintaining the state's defense capability at an appropriate level. The paper identifies additional powers granted to military command under martial law, which are associated with certain limitations on rights and freedoms, necessary to ensure the possibility of introducing and implementing martial law measures. The study analyzes the entities entrusted with tasks related to the implementation of the state's defense function, namely: the Armed Forces of Ukraine, the National Guard of Ukraine, and the State Border Service of Ukraine. It reveals that the lack of a unified normative act regulating the interaction between security and defense sector institutions within the framework of tasks for ensuring the state's defense poses a certain problem. This item examines the powers of the National Police of Ukraine under martial law and emphasizes the legal status and organization of territorial defense units. An analysis of criminal norms reveals that the amendments and additions to the Criminal Code of Ukraine will become the basis for establishing constitutional order in society and the state as a whole. The article states that in the context of the aggravation of the socio-political situation in Ukraine, caused by the active influence of the Russian Federation on the spread of anti-state and separatist tendencies and direct interference in all social processes of Ukraine, there is a need to unite all components of security and defense, given the complexity of the threats facing the country. It is noted that it will be possible to separate issues into separate security or defense ones only after the elimination of the threat from the Russian Federation.

Key words: legal regulation, national security, security forces, defense industry complex, armed aggression, state.

Постановка проблеми. В останні роки для України, як ніколи раніше в новітній історії, актуальним завданням є якісне і ефективне здійснення оборонної функції держави. Відповідно, захист території України як основа державності, здійснюється в межах виконання оборонної функції держави, яка займає особливе місце серед інших. У Конституції України, зокрема в ч. 2 і 3 ст. 17 закріплено, що оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності покладаються на Збройні сили України, а забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України – на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначено законом. Події, пов'язані із повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України змусили мобілізувати та активізувати всі державні інституції в цьому процесі, а також зумовили до необхідності пошуку шляхів та механізмів вирішення проблем, окремі з яких існують і досі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій демонструє певний інтерес науковців до аналізу аспектів функціонування складових сектору безпеки і оборони у межах здійснення оборонної функції держави (В. Пашинський, В. Сокурєнко, М. Щербук, В. Богданович, С. Кононенко, Г. Перепелиця, А. Семенченко, Г. Ситник, В. Ліпкан, І. Грицяк, Л. Чекаленко та інших учених). Окремі погляди щодо ролі та місця військових формувань у системі забезпечення державної безпеки розглянуто у працях О. Шмакова, О. Лавніченка, Т. Сутюшева, С. Кузніченка, О. Комісарова та інших учених. Однак цілісного дослідження щодо визначення ролі та місця сил оборони України у системі забезпечення воєнної безпеки держави майже не проводилося.

Мета дослідження полягає в аналізі проблем розвитку сил безпеки та оборони держави в контексті забезпечення воєнної безпеки України і визначення шляхів покращення ефективності взаємодії складових сектору безпеки та оборони в реалізації нової редакції стратегії національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Основним елементом системи забезпечення воєнної безпеки безумовно є сектор безпеки і оборони України. Сектор безпеки і оборони – система органів державної влади, Збройних сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і, відповідно до Конституції та законів України, за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України [1].

Сьогодні для України як держави, що зазнала російської збройної агресії, створення та наявність ефективної системи оборони, сучасних й ефективних збройних сил є головною умовою забезпечення територіальної цілісності й державного суверенітету, збереження державності українського народу [2, с. 40].

Сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки, сили оборони, оборонно-промислового комплексу; громадян та громадських об'єднань, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Функції та повноваження складових сектору безпеки і оборони визначено законодавством України.

Діяльність суб'єктів забезпечення національної безпеки, передусім, держави, здійснюється тільки за допомогою права, у межах визначених нормами права [3, с. 15]. Традиційно в основі національної безпеки держави знаходять своє відображення національні інтереси, національні цілі та національні цінності, які юридично закріплені в нормативно-правових актах тієї чи іншої держави, визначають політичну та соціально-економічну організацію суспільства, державне і культурне будівництво, єдність та згуртованість конкретної нації [4, с. 13].

На сферу безпеки й оборони України покладено завдання, що пов'язані з реалізацією оборонної функції держави. Водночас, саме Збройні сили України, Національна гвардія України і Державна прикордонна служба України виконують функції, які відповідають, насамперед, власне за оборонну функцію. Водночас, певну проблему становить відсутність уніфікованого нормативного акту, який регламентував налагодження взаємодії між інститутами сектору безпеки й оборони в рамках реалізації завдань щодо забезпечення оборони держави.

Воєнна безпека в умовах нового геополітичного курсу нашої держави та у світлі законодавчих новел охоплює «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих національних інтересів (прогресивний демократичний розвиток України, безпечні умови життєдіяльності, добробут громадян) від воєнних загроз. Тобто, виходячи з того, що воєнна безпека це захищеність (...), тобто певний стан (стан безпечності або безпековості), тому повинні існувати об'єктивні та суб'єктивні чинники, які покликані забезпечувати такий стан. Йдеться, насамперед, про те, що суб'єктивними (внутрішніми) чинниками, які покликані забезпечувати воєнну безпеку є явища (режими, заходи, методи, способи), які спрямовані на забезпечення національних інтересів, а також об'єктивними (зовнішніми) чинниками, що знаходять відображення в існуванні, констатації та визнанні конкретного об'єкта (або предмет), від якого захищаються національні інтереси та який посягає на національні інтереси» [5].

Задля забезпечення захисту під час воєнного стану військове командування має такі повноваження, як встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, де діє воєнний стан, особливого режиму в'їзду і виїзду громадян, обмеження свободи пересування громадян, осіб без громадянства, іноземців, а також обмеження свободи пересування транспортних засобів. Також здійснюється перевірка документів у людей, а за потреби проведення огляду речей, транспортних засобів та багажу, службових приміщень та житла громадян.

Під час воєнного стану також може вводитися комендантська година, а саме: заборона пересування вулицями в певний час доби без спеціальних дозволів та перепусток. Комендантська година вводиться дорученням військового командування на встановлений ним же період, однак не довше строку правового режиму воєнного стану. На час воєнного стану громадянам, що знаходяться на військовому або спеціальному обліку в Міністерстві оборони України, Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки, може заборонятися змінювати місце проживання без дозволу начальника територіального центру комплектування та соціальної підтримки або керівника відповідного органу Служби безпеки України або Служби зовнішньої розвідки.

На час воєнного стану може примусово відчужуватися майно, яке перебуває у приватній або комунальній власності, майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави, що знаходиться в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку [6]. Рішення про примусове відчуження майна приймається військовим командуванням, яке погоджується Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради. У місцевостях, де проходять бойові дії примусове відчуження майна здійснюється за рішенням військового командування без погодження вище вказаних органів.

Таким чином, вказані заходи передбачають обмеження прав та свобод громадян, а також прав юридичних осіб. Такі обмеження є цілком законними та необхідними для забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Захист суверенітету і територіальної цілісності України – найважливіша функція держави, справа всього українського народу. Реалізація цієї норми Конституції України в умовах екзистенційної воєнної загрози національній безпеці, зростання дефіциту фінансових ресурсів та дисбалансу воєнних потенціалів України та РФ обумовлює необхідність розроблення нової стратегії воєнної безпеки, яка базується на всеохоплюючій обороні України [7].

Сектор безпеки і оборони забезпечує воєнну безпеку України, яка є однією із засадничих умов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей.

Для забезпечення внутрішнього правопорядку в країні в умовах воєнного стану одне з важливих місць займає Національна поліція України. Особливості організації діяльності органів внутрішніх справ щодо охорони громадського порядку в умовах воєнного стану визначено чинним законодавством, насамперед Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [8]. Завдання, які покладаються на Національну поліцію, залежать від оперативної обстановки, соціально-економічного статусу, географічного положення та інших обставин зони обслуговування конкретного підрозділу, для чого складається спеціальний план, відповідно до якого формується матеріально-технічне забезпечення правоохоронних органів. Цей елемент допомагає роботі поліції, від якої залежить внутрішня безпека в країні, що є важливим елементом в умовах воєнного стану. Для досягнення цього необхідно уточнити повноваження правоохоронних органів, оскільки їх наявність гарантує легітимність виконання відповідних функцій. Вказівки правоохоронців під час воєнного стану ефективно повинні виконуватись, а їхні обов'язки та права мають відповідати вимогам законодавства. Усі повноваження повинні бути закріплені в основних нормативно-правових актах, і мають встановлювати компетенцію Національної поліції. Працівники не повинні порушувати встановлені правила, для яких у них встановлені норми забезпечення громадського порядку та безпеки. На нашу думку, їхню сферу слід розширити, оскільки їх використання не завжди пов'язане зі злочинністю, а може бути результатом оцінки ситуації.

Правоохоронні органи здійснюють багатофункціональну діяльність від імені держави, а їх статус і роль у механізмі воєнного стану полягає в досягненні національних інтересів, гарантування конституційних прав і свобод громадян, участь у забезпеченні соціальної стабільності, екологічної безпеки а також захисту суспільства від тероризму.

В умовах широкомасштабної війни, яку веде агресор проти незалежної, суверенної Української держави дедалі все більшої актуальності набуває правове становище та організація підрозділів територіальної оборони, які є втіленням конституційного положення, що визначає народ як єдине джерело державної влади і носій суверенітету держави. Нагадаємо, що чинне законодавство України, а саме Закон України «Про основи національного спротиву» визначає правові та організаційні засади національного спротиву, основи його підготовки та ведення, завдання і повноваження сил безпеки і сил оборони та інших суб'єктів з питань підготовки і ведення національного спротиву, а також визначає правовий статус територіальної оборони [9].

Сили територіальної оборони Збройних сил України – наймолодший окремий рід сил ЗСУ. Ще з 2014 року у складі Сухопутних військ існували батальйони територіальної оборони. У 2020 році в структурі Командування Сухопутних військ Збройних сил України було створене Командування територіальної оборони. Підтримання необхідних знань та вмінь у підрозділах територіальної оборони досягається шляхом проведення комплексу занять на планових навчальних зборах, під час тактико-спеціальних (командно-штабних) навчань. Відповідно ці заходи супроводжуються проведенням обов'язкових занять з предметів базової загальновійськової підготовки (тактичної, вогневої, інженерної, зв'язку, військової топографії, радіаційного, хімічного, бактеріологічного захисту та тактичної медицини). Зазначені заняття проводять інструктори та офіцери, які мають досвід участі в бойових діях, офіцери територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, Національної поліції, Державної служби з надзвичайних ситуацій, центрів екстреної медичної допомоги та інші.

Задля забезпечення безпеки та оборони надзвичайно важливим питанням в умовах воєнного стану є посилення кримінальної відповідальності. В 2022 році був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини

проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» від 03.03.2022 року № 2113-IX, що значно змінило покарання за вчинення злочинів у вигляді державної зради (стаття 111 КК України) та диверсії (стаття 113 КК України). Так, санкції цих статей змінилися на більш жорстокі, а саме за вчинення вищезазначених злочинів передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічне позбавлення волі, з обов'язковою конфіскацією всього майна злочинця [10].

Скоєнні злочини визначаються дуже небезпечними в період воєнного часу, адже безпосередньо направлені на спричинення суспільно небезпечних дій, які спрямовані на національну безпеку України у сфері державної безпеки, інформаційній, економічній, науково-технологічній, воєнній сферах, а також відповідно до спрямованості конкретного акту диверсії в цілому.

Зауважимо, що окрім впровадження в кримінальне законодавство змін у вже наявні статті, були відповідні доповнення новими статтями цього нормативно-правового акта України. Так, законодавець додав статтю 111-1, що має назву «Колабораційна діяльність», яка в змісті своїх частин передбачає покарання за незаконні дії, які якимось чином пов'язуються із співпрацею із державною-агресором [11].

Крім того, Верховна Рада України доповнила чинний Кримінальний кодекс статтею 114-2, яка в змісті своїх положень передбачає той факт, що розповсюдження інформації: про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років; відповідна інформація про переміщення, рух або розташування ЗСУ чи інших військових формувань України, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Також, доцільно зазначити, що частина 3 цієї статті передбачає вчинення таких дій за попередньою змовою групою осіб або з корисливих мотивів, чи передання такої інформації країни-агресору, чи якщо дані дії спричинили тяжкі наслідки, за відсутності ознак державної зради або шпигунства караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років [11]. Відповідні зміни визначаються цілком доцільними, адже оприлюднення зазначеної вище інформації може тягти за собою негативні чи навіть тяжкі наслідки, у тому числі це може коштувати людям життя. Отже, в умовах сьогодення законодавство України підлаштувалося під тяжкий час воєнного стану та створила всі умови задля можливості притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності, у разі вчинення ними будь-яких злочинів проти національної безпеки нашої держави.

Ще одним важливим нормативним актом є Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 03.03.2022 року № 2114-IX. Відповідним Законом безпосередньо унормовано порядок видачі та повернення вогнепальної зброї та боєприпасів цивільному населенню для захисту країни у воєнний час та безпосередньо передбачено, що цивільні особи не несуть відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України [12]. Цей нормативно-правовий акт України, окрім зазначеного, надає можливість громадянам України брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії країни-агресора та/або інших держав, застосовуючи власну нагородну зброю, спортивну зброю, мисливську нарізну, гладкоствольну чи комбіновану зброю та бойові припаси до неї.

Висновки. Таким чином, на сектор безпеки і оборони України покладаються завдання пов'язані з реалізацією оборонної функції держави. Саме Збройні сили України, Національна гвардія України та Державна прикордонна служба виконують функції, що відповідають передусім вагомості оборонної функції. Водночас, варто зазначити, що певну проблему становить відсутність уніфікованого нормативного акта, який би регламентував налагодження взаємодії між інституціями сектору безпеки і оборони у межах реалізації завдань із забезпечення оборони держави. Підпорядкування військових інституцій і правоохоронних органів різним міністерствам і органам влади є чинником, який може негативно відобразитися на їх взаємодії у процесі виконання передбачених законодавством завдань. Удосконалення законодавства в цій сфері є важливим у процесі реалізації оборонної функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 року № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Пашинський В.Й. Забезпечення оборони України: адміністративно-правові аспекти: *монографія*. Київ: ФОП Маслаков, 2018, 408 с.
3. Пашинський В.Й. До проблеми визначення поняття «оборона держави» в системі національної безпеки України. *Адміністративне право і процес : наук.-практ. журн.* 2017. № 1(19). С. 4–14.
4. Правові основи воєнної безпеки України: *монографія* / за ред. Є.Л. Стрельцова, Львів: НАВС, 2016. 188 с.
5. Безпека та оборона. Офіційний Інтернет сайт «Урядовий портал». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/bezpeka-ta-oborona>.
6. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17 травня 2012 року № 4765-VI . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0022525-21#Text>.
8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
9. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX. Відомості Верховної Ради. 2021. № 41. Ст. 339.
10. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану»: Закон України від 3 березня 2022 року № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n7>.
11. Кримінальний Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
12. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисту України: Закон України від 3 березня 2022 року № 2114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>.